

УДК 378.091:811.111'373.46]:[37.013.42-051:159.954]
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.100.14>

К. А. Бровко

доктор філософії,
старший викладач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ, КРИТЕРІЇВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІКТ

У статті розглядається проблема формування пізнавальної спрямованості студентів університету до вивчення іноземної мови в умовах сучасного освітнього середовища, що характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Розкрито сутність понять «критерій», «компонент», «рівень». Подано авторське визначення поняття «критерій виявлення пізнавальної спрямованості студентів університету», яке визначаємо як мірило ознак, що визначають реальний стан сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови з використанням ІКТ. Проаналізовано підходи вітчизняних і зарубіжних науковців до структуризації феномену пізнавальної спрямованості, де виокремлюються її основні компоненти, критерії та показники. Окрему увагу приділено визначенню авторської змістової структури пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ, а саме: визначено чотири структурні компоненти пізнавальної спрямованості: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практично-діяльнісний та рефлексивно-оцінний. Доведено, що пізнавальна спрямованість студентів університету, зазнаючи індивідуальних змін і розвиваючись, сама здійснює вплив на розвиток навчальної діяльності особистості. Обґрунтовано зміст кожного компонента у контексті вивчення іноземної мови з використанням ІКТ, охарактеризовано їхню роль у розвитку самостійності, рефлексії, мовленнєвої активності та навчальної мотивації студентів. У відповідності до кожного з компонентів виокремлено критерії (мотиваційний (спрямованість, сила, стійкість особистісно-значимих цінностей, мотивів); гностичний (наявність глибоких, міцних, узагальнених, систематизованих знань з іноземної мови, ІКТ; гнучкість і критичне мислення); операційний (ступінь розвитку практичних навичок і вмінь студентів у процесі вивчення іноземної мови); аналітико-рефлексивний (ступінь розвитку рефлексивних умінь, їх стійкість)). Висвітлено три рівні пізнавальної спрямованості студентів – продуктивний, достатній, репродуктивний та подано їх розгорнуту характеристику.

Ключові слова: пізнавальна спрямованість, студенти, університет, іноземна мова (ІМ), ІКТ.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного розвитку інформаційного суспільства знання іноземної мови стає необхідною складовою професійної підготовки фахівців різних галузей. Одним із ключових чинників, що визначає успішність цього процесу, є пізнавальна спрямованість особистості, яка виступає мотиваційно-смысловим ядром навчальної діяльності. Розвиток пізнавальної спрямованості студентів у процесі вивчення іноземної мови значною мірою залежить від того, наскільки ефективно використовуються сучасні освітні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Адже вони відкривають нові можливості для організації навчального процесу: сприяють індивідуалізації навчання, стимулюють когнітивну активність студентів, забезпечують доступ до автентичних джерел інформації, сприяють формуванню цифрової грамотності. Усе це створює підґрунтя для підвищення рівня пізнавальної активності та зацікавле-

ності студентів у вивченні іноземної мови, а отже, потребує цілеспрямованого педагогічного аналізу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ. Визначення цих характеристик дозволить розробити ефективні підходи до діагностики та розвитку пізнавальної мотивації студентів, оптимізувати навчально-виховний процес у закладах вищої освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ набула широкого

вивчення серед дослідників вітчизняного сектору та зарубіжжя, зокрема таким її аспектам: пізнавальна активність особистості (О. Єгорова [4]); особливості пізнавальної діяльності студентів вищої школи (О. Венгер [2], П. Лузан [6]); активізація пізнавальної діяльності у процесі навчання (Н. Давидюк [3]); педагогічні умови розвитку пізнавальної активності здобувачів освіти (Р. Ігнатов [5]) та ін.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної засобами ІКТ, звернімось до наукового досвіду.

Н. Давидюк доходить висновку, що пізнавальна спрямованість у структурному плані включає наступні компоненти: мотиваційний (наявність потреб, мотивів у знаннях, у пізнавальній діяльності; посилений інтерес до окремих навчальних дисциплін тощо); інтелектуальний (мисленнєва і мовленнєва активність, постановка проблем на поглиблення змісту почутого тощо); емоційно-вольовий (задоволеність учінням, захопленість навчальною інформацією, самостійність і наполегливість у здійсненні навчально-пізнавальних дій, самоосвіти тощо); процесуальний (сформованість певних навчально-пізнавальних навичок, вмінь, методики самоосвіти, самоконтролю власної навчально-пізнавальної діяльності та її результатів, технології розв'язання стандартних і нетипових навчальних завдань тощо) [3].

О. Венгер узагальнюючи різні підходи до структури пізнавальної спрямованості, виокремлює наступні компоненти: 1) вивчення та оволодіння основами теорії певної дисципліни через слухання, читання, конспектування, осмислення, реферування і т.д. під кутом зору досягнення певних навчальних цілей; 2) вивчення методів вирішення задач практичного застосування основних теоретичних положень дисципліни. До складу цієї фази пізнавальної спрямованості входять: читання, осмислення, виконання дій по зразку, структурування рішень, аналіз різних прикладів раціонального застосування типових прийомів та алгоритмів, складання загальних приписів, тренування, вправи і т. д.; 3) формування свого «інструмента мислення» в рамках даної дисципліни. Це діяльність по використанню отриманих знань в процесі верифікації важливості та дієвості «інструмента мислення» на різних формах контролю (зі сторони викладача) та самоконтролю [2, с. 42–43].

О. Єгорова у своїх наукових доробках виділяє кілька важливих аспектів пізнавальної спрямованості, зокрема її компоненти: мотиваційний (включає в себе мотивацію, інтереси, потреби та цінності, які стимулюють особистість до пізнавальної діяльності); операційний (охоплює вміння, навички та знання, які необхідні для здійснення пізнавальної діяльності); дослідницький (передбачає розвиток дослідницьких здібностей, креативного мислення та здатності до інновацій) [4].

Схожої думки дотримується П. Лузан, який акцентує увагу на таких компонентах, як от: мотиваційний, операційний результативний [6].

Мотиваційний компонент включає мотивацію до навчання, інтерес до пізнавальної діяльності, потребу в знаннях і бажання до саморозвитку. Цей компонент відповідає за стимулювання пізнавальної діяльності та підтримання інтересу до навчання.

Операційний компонент охоплює вміння та навички, необхідні для здійснення пізнавальної діяльності, а також методи і стратегії, що використовуються під час навчання. Включає такі елементи, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування та конкретизація.

Результативний компонент відображає досягнення особистості у процесі пізнавальної діяльності. Включає в себе рівень засвоєння знань, умінь та навичок, а також їхнє практичне застосування. Оцінює кінцеві результати навчання та прогрес учня в пізнавальній діяльності.

Л. Фоменко виділяє три основні компоненти пізнавальної спрямованості: аксіологічний, гносеологічний та праксеологічний. Аксіологічний компонент пов'язаний із системою цінностей, які формуються у процесі пізнавальної діяльності. Він включає в себе наступні показники: ціннісні орієнтації: визначення пріоритетів, значущості знань та їхньої ролі у житті людини; мотивація та цілі: бажання досягти певних результатів у навчанні, внутрішні та зовнішні мотиви, які стимулюють до пізнавальної активності; емоційно-ціннісне ставлення: емоційна залученість у процес навчання, задоволення від досягнення нових знань, позитивні емоції, пов'язані з навчальним процесом [8].

Гносеологічний компонент пов'язаний із пізнанням, отриманням та систематизацією знань. До його складу входять наступні показники: сприйняття та розуміння: здатність сприймати нову інформацію, розуміти її сутність та значення; мислення та обробка інформації: аналітичні, синтетичні, логічні та критичні здібності, які допомагають обробляти та структурувати отриману інформацію; запам'ятовування та відтворення: механізми збереження знань у пам'яті та здатність їх відтворювати у потрібний момент.

Праксеологічний компонент пов'язаний із практичним застосуванням знань та навичок у реальному житті. Він включає в себе такі показники: практичні вміння та навички: здатність використовувати теоретичні знання на практиці, виконувати завдання, застосовуючи відповідні методи та інструменти; розв'язання проблем: здатність самостійно знаходити рішення для різних про-

BLEMНИХ СИТУАЦІЙ, ВИКОРИСТОВУЮЧИ НАБУТІ ЗНАННЯ ТА ДОСВІД; ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ: УЧАСТЬ У ПРОЕКТАХ, ЕКСПЕРИМЕНТАХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ТА КОМПЕТЕНЦІЙ [8].

Таким чином, підхід Л. Фоменко до пізнавальної спрямованості охоплює не лише теоретичні аспекти пізнання, але й практичне застосування знань та формування ціннісних орієнтацій, що сприяє всебічному розвитку особистості. У нашому дослідженні критерії виявлення пізнавальної спрямованості студентів університету – це мірило ознак, що визначають реальний стан сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови з використанням ІКТ. Виділяючи критерії пізнавальної спрямованості студентів університету, ми виходили з того, що розвиток особистості оформлено або організовано у певний спосіб.

Особистість, як будь-яка біосоціальна система, є цілісною та відкритою розвиваючою системою та включає сукупність взаємодіючих підсистем та їх стійких зв'язків, котрі удосконалюються у процесі освіти.

Згідно з Великим тлумачним словником української мови, критерій (грец. *kriterion* – засіб для судження) – підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило [1, с. 588].

У педагогіці під критерієм розуміють розпізнавальну ознаку; мірило істини, яким визначається, оцінюється предмет чи явище [7, с. 459].

У сучасній науковій літературі дослідниками визначаються чотири основні рівні засвоєння знань, умінь та навичок:

- рівень уявлень (знайомства): студент здатний упізнавати об'єкти і процеси, якщо вони представлені йому або наведено їх опис, зображення, характеристику, тобто студент володіє знанням-знайомством і здатний упізнати, відрізнити і співвіднести ці об'єкти і процеси;

- рівень відтворення: студент може відтворити (повторити) інформацію, операції, дії, вирішити типові задачі, тобто володіє знанням-копією;

- рівень умінь і навичок: студент уміє виконувати дії, загальна методика і алгоритм яких вивчені на заняттях, на рівні уміння, коли студент виконує дії після досить тривалого попереднього продумування послідовності й способів їх здійснення, та навички, коли дія виконується автоматизовано;

- рівень творчості: студент здатний самостійно здобувати необхідні знання і навички, використовувати власні здібності для створення певного продукту.

Ці рівні ґрунтуються на відомій таксономії (від грецьк. *taxis* – розміщення за порядком та *nomos* – закон) цілей навчання Б. Блума (англ. B. Bloom), проте вона включає шість ієрархічних рівнів:

пізнання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінка. Контроль може бути проведено з урахуванням означених рівнів активізації мисленнєвих процесів. Тоді контрольні завдання можуть включати ключові слова і фрази відповідно до таксономії Б. Блума: пізнання; розуміння; застосування; аналіз; синтез; оцінка [9].

На думку Р. Ігнатова, пізнавальна спрямованість особистості формується на різних рівнях: творчому, пошуковому, репродуктивному. Детально розглядаючи складові ознаки пізнавальної спрямованості особистості дослідник обґрунтовує критерії визначення рівнів їхньої сформованості: репродуктивний (низький рівень) – усвідомлення і засвоєння особистістю зразка дії викладача, відтворення цього зразка; реконструктивний (середній рівень) – оволодіння особистістю головними методами і прийомами діяльності й здатністю їх використовувати в аналогічній ситуації; творчий (високий рівень) – здатність школяра застосовувати набуті знання і способи діяльності у нетипових умовах, які особистості не були відомі, й створювати нові дії на основі актуальних знань і умінь [5, с. 3].

Таким чином, пізнавальна спрямованість студентів університету, зазнаючи індивідуальних змін і розвиваючись, сама здійснює вплив на розвиток навчальної діяльності особистості: спостерігається певна залежність рівня сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету від усієї системи факторів, які обумовлюють ефективність навчання.

Як бачимо, до показників пізнавальної спрямованості дослідники одночасно включають різноманітні показники: як загальні, так і більш конкретні.

Відтак, на основі теоретичного узагальнення результатів дослідження проблеми формування пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ та визначеної нами змістової структури, яка охоплює чотири компоненти пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ: *когнітивний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний та рефлексивно-оцінний*.

Нами також виокремлено критерії (*мотиваційний, гностичний, операційний, аналітико-рефлексивний*), показники та рівні сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ.

Критерієм сформованості мотиваційно-ціннісного компонента визначено *мотиваційний* (спрямованість, сила, стійкість особистісно-значимих цінностей, мотивів). Він характеризує розвиток ціннісно-орієнтаційної свідомості й визначення на цій основі кола особистісно-значущих цінностей.

Показниками мотиваційного критерія визначено: усвідомлення значущості вивчення інозем-

ної мови; наявність позитивних мотивів вивчення та поглиблення знань з іноземної мови, засобів ІКТ; здатність ставити цілі з вірою в їх досягнення; прагнення до самовдосконалення та розвитку; прагнення інтегруватися в культуру мови, що вивчається; здатність до саморегуляції та самоорганізації у вивченні іноземної мови; ставлення студентів університету до вивчення іноземної мови засобами ІКТ.

Критерієм сформованості когнітивного компонента визначено гностичний (наявність глибоких, міцних, узагальнених, систематизованих знань з іноземної мови, ІКТ; гнучкість і критичне мислення). Оскільки без знань нелегко набутися відповідних умінь, вони є основою теоретико-практичної підготовки студентської молоді до здійснення ефективної іншомовної мовленнєвої діяльності.

Показниками гностичного критерія визначено: усвідомлення необхідності до пізнання для повноцінного особистісного та професійного розвитку; основні знання про іноземну мову, такі як граматики, лексика, фонетика, синтаксис та культурні особливості; розуміння правил використання мови в різних контекстах; усвідомлення мовних структур та їх функціонування; вміння аналізувати і оцінювати інформацію, отриману з текстів, аудіо та інших джерел; здатність до роздумів та узагальнень на основі вивченого матеріалу; усвідомлення зв'язку до вивчення іноземної мови та ІКТ із запитамі сучасного суспільства до особистості майбутнього фахівця.

Критерієм сформованості практично-діяльного компонента визначено *операційний* (ступінь розвитку практичних навичок і вмінь студентів у процесі вивчення іноземної мови).

Показниками операційного критерія визначено: прагнення до постійного самовдосконалення та підвищення професійного рівня; здатність застосовувати знання з іноземної мови у різних комунікативних ситуаціях; вміння будувати граматично та лексично правильні речення, зрозумілі співрозмовнику; уміння використовувати ІКТ для самостійного навчання та практики).

Критерієм рефлексивно-оцінного компонента визначено *аналітико-рефлексивний* (ступінь розвитку рефлексивних умінь, їх стійкість).

Показниками аналітико-рефлексивного критерія, визначено: здатність до самостійного аналізу та оцінки своїх досягнень у вивченні мови та умінні застосовувати ІКТ для покращення власних навичок; розуміння своїх сильних і слабких сторін у процесі навчання.

За результатами дослідження визначено рівні розвитку іншомовної мовленнєвої компетентності майбутніх викладачів: *продуктивний, достатній, репродуктивний*.

Продуктивний рівень характеризується стійкою позитивною мотивацією до вивчення інозем-

ної мови, усвідомленням її значущості для особистісного й професійного розвитку, прагненням до самовдосконалення, саморозвитку та інтеграції в культуру мови, що вивчається. Знання з іноземної мови та засобів ІКТ є глибокими, системними, міцними й узагальненими; спостерігається сформованість гнучкого й критичного мислення, здатність до аналізу, узагальнення й осмислення вивченого матеріалу. Практичні навички та вміння дозволяють будувати граматично та лексично правильні речення, зрозумілі співрозмовнику, застосовувати знання в реальних комунікативних ситуаціях, ефективно використовувати ІКТ для самостійного навчання та практики. Студенти здатні до рефлексії та самооцінки результатів своєї навчальної діяльності, усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони, вміють самостійно коригувати помилки та використовують ІКТ як інструмент для вдосконалення власних умінь.

Достатній рівень виявляється у ситуативній або зовнішній мотивації, частковому усвідомленні значущості іншомовної підготовки, нестійких позитивних мотивах до вивчення мови та засобів ІКТ, фрагментарному прагненні до саморозвитку. Знання мають вибіркового і несистемного характеру, спостерігаються окремі прояви гнучкого мислення, обмежена здатність до аналізу мовного матеріалу, є труднощі в інтеграції знань з ІКТ. Практичні вміння сформовані частково: мовленнєві висловлювання будуються з окремими граматичними чи лексичними неточностями, студенти не завжди впевнено застосовують знання у комунікативних ситуаціях, ІКТ використовуються як додатковий, а не основний ресурс. Рефлексія носить спорадичний характер, здебільшого обмежується загальними оцінками власної діяльності, не завжди усвідомлюються потреби в удосконаленні, самокорекція є епізодичною.

Репродуктивний рівень характеризується низькою навчальною мотивацією, відсутністю стійких внутрішніх мотивів до оволодіння іноземною мовою та засобами ІКТ, неусвідомлення значущості іншомовної підготовки для майбутньої професійної діяльності. Знання поверхові, несистемні, здебільшого відтворювані, відсутні ознаки критичного мислення, спостерігаються труднощі в аналізі інформації та відсутність цілісного розуміння мовного матеріалу. Навички володіння іноземною мовою недостатні: студенти не можуть будувати граматично та лексично правильні речення, не орієнтуються в комунікативних ситуаціях, не використовують або формально використовують ІКТ у процесі навчання. Рефлексивні вміння не сформовані: студенти не здійснюють самоаналізу, не усвідомлюють власні недоліки, не прагнуть до самовдосконалення, не застосовують ІКТ для підвищення ефективності навчального процесу.

Висновки і пропозиції. Отже, результати проведеного теоретичного дослідження дали змогу обґрунтувати зміст, критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ. У межах дослідження визначено чотири структурні компоненти пізнавальної спрямованості: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практично-діяльнісний та рефлексивно-оцінний. Відповідно до кожного з них виокремлено критерії (мотиваційний, гностичний, операційний, аналітико-рефлексивний), що дали змогу конкретизувати зміст показників та здійснити якісно-кількісну оцінку рівнів сформованості досліджуваного феномену. Установлено три рівні пізнавальної спрямованості студентів – продуктивний, достатній, репродуктивний, що ґрунтуються на інтеграції психологічних, дидактичних і інформаційно-комунікаційних підходів до іншомовної освіти в умовах цифровізації. Установлено три рівні пізнавальної спрямованості студентів – продуктивний, достатній, репродуктивний.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Венгер О. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2014. 225 с.
3. Давидюк Н. Активізація пізнавальної діяльності студентів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологія. 2000. Вип. 11. С. 346–354.
4. Єгорова О. Пізнавальна активність особистості: сутність, рівні, компоненти. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. монографія за ред. проф. Єрмакова СС–Харків: ХДАДН (ХХПІ), 2006. № 9. С. 54–56.
5. Ігнатів Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема. Вісник Львів. Серія педагогічна. 2004. Вип.18. С. 73–80.
6. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ : Нац. аграр. ун-т, 2004. 376 с.
7. *Методологія наукової діяльності: Навчальний посібник* / За ред. професора Д. В. Чернілевського. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
8. Фоменко Л. Пізнавальна активність майбутніх учителів інформатики: дефінітивний та структурний аналіз. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія: Педагогіка і психологія. 2018. Вип. 55. С. 124–130.
9. Bloom, B. S., Krathwohl, D. R. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York : Longmans, Green, 1956. 207 p.

Brovko K. Formation of university students' cognitive orientation in foreign language learning through ICT: components, criteria, indicators, and levels

The article explores the issue of shaping university students' cognitive orientation toward learning a foreign language in the context of a modern educational environment, which is characterized by the active integration of information and communication technologies (ICT). The essence of the concepts «criteria», «component», and «level» is disclosed. The authors provide their definition of the concept «criteria for identifying university students' cognitive orientation», understood as a measure of the attributes that determine the actual state of students' cognitive orientation in the process of learning a foreign language using ICT.

The article analyzes both domestic and international scholarly approaches to the structuring of the phenomenon of cognitive orientation, highlighting its key components, criteria, and indicators. Particular attention is given to the author's proposed content structure of cognitive orientation among university students in the context of foreign language learning through ICT. Specifically, four structural components of cognitive orientation are defined: motivational-value, cognitive, practical-activity, and reflective-evaluative. It is substantiated that university students' cognitive orientation, while undergoing individual changes and development, in turn influences the progression of their academic activity. The content of each component is justified in the context of learning a foreign language through ICT, and their role in fostering students' autonomy, reflection, speech activity, and learning motivation is described. Corresponding criteria are identified for each component: motivational (orientation, strength, and stability of personally significant values and motives); gnostic (presence of deep, solid, generalized, and systematized knowledge of a foreign language and ICT; flexibility and critical thinking); operational (the degree of development of students' practical skills and competencies in foreign language learning); analytical-reflective (the degree of development and stability of reflective abilities). Three levels of cognitive orientation are outlined – productive, sufficient, and reproductive – with detailed characteristics provided for each.

Key words: cognitive orientation, students, university, foreign language (FL), ICT.